

ANEXAREA BUCOVINEI: TERMINOLOGIA EVENIMENTULUI ȘI IMPLICAȚIILE SALE SOCIETALE

ȘTEFAN PURICI
Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
E-mail: stefanp@atlas.usv.ro

The Annexation of Bukovina: Terminology of the Event and Its Societal Implications

(Abstract)

The study examines the complex issue of Bukovina's annexation by Austria in 1775, exploring its internal and international implications. The author analyses the historiographical terminology surrounding this event, highlighting the cultural and societal consequences of incorporating the northwestern part of the Principality of Moldavia into the Austrian Empire. The annexation of Bukovina was a multifaceted act involving both military force and diplomacy. Austria took advantage of the Ottoman Empire's weakness and the context of the Russo-Turkish War (1768–1774) to gain control over a strategically important region. The term “annexation” is considered the most suitable to describe this event, as it reflects the unilateral nature of Austria's action and its consequences. The event had a significant cultural and demographic impact on the region. The Habsburg administration implemented a colonization policy, attracting settlers from various areas of the vast empire and beyond. Bukovina became a multiethnic and multi-confessional province of the Austrian Empire, characterized by increased ethnic and religious diversity. The cultural implications of the annexation profoundly transformed the region into an ethno-linguistic mosaic. The German language, Central European architecture, and Austrian institutions shaped Bukovina's multi-ethnic identity.

Keywords: Moldavia, Bukovina, annexation, Austria, Habsburg, empire, geopolitics, multiethnic, multi-confessional, culture.

(Rezumat)

Studiul tratează chestiunea anexării Bucovinei de către Austria în anul 1775 și implicațiile interne și internaționale ale acestui eveniment. Autorul analizează terminologia utilizată în istoriografie pentru a descrie acest eveniment, insistând apoi asupra implicațiilor culturale și societale ale alipirii părții de nord-vest a Principatului

Moldovei la Imperiul Austriac. Anexarea Bucovinei a fost un act complex, care a implicat atât forța militară, cât și diplomația. Austria a profitat de slăbiciunea Imperiului Otoman și de contextul războiului ruso-turc (1768–1774) pentru a obține controlul asupra unei regiuni strategice. Termenul „anexare” este considerat cel mai potrivit pentru a descrie acest eveniment, deoarece reflectă natura unilaterală a acțiunii Austriei și consecințele sale. Evenimentul a avut un impact cultural și demografic semnificativ asupra regiunii. Administrația habsburgică a promovat o politică de colonizare, atrăgând coloniști din diverse regiuni ale vastului imperiu, dar și din afara acestuia. Bucovina a devenit o provincie multietnică și multiconfesională a Imperiului Austriac, cu o diversitate etnică și confesională crescută. Implicațiile pe plan cultural ale anexării au fost profunde, transformând regiunea într-un mozaic etno-lingvistic. Limba germană, arhitectura central-europeană și instituțiile austriece au modelat identitatea multietnică a Bucovinei.

Cuvinte-cheie: Moldova, Bucovina, anexare, Austria, Habsburg, imperiu, geopolitică, multietnic, multiconfesional, cultură.

Bucovina, o regiune pe care nu o mai găsim pe hărțile politico-administrative contemporane, dar despre care continuăm să vorbim, a fost dezlipită, în timpul unei perioade de manevre geopolitice în Europa de Est, de către Monarhia Habsburgică din trupul Țării Moldovei, principat aflat sub suzeranitatea Imperiului Otoman, sultanul făcând târg cu împărăteasa peste capul Domnului moldovean. Nu a fost o simplă cucerire, un rezultat al unui război pe care l-ar fi fost declanșat Curtea de la Viena, ci mai degrabă un produs secundar al războiului ruso-turc (1768–1774). Austria, sub Maria Tereza, a văzut o oportunitate de a achiziționa un teritoriu valoros din punct de vedere strategic, într-o perioadă în care otomanii erau slăbiți de pe urmă bătăliilor purtate împotriva Imperiului Rus.

Preluarea, de către Austria, a controlului asupra părții de nord-vest a Principatului Moldovei, care ulterior a devenit cunoscută sub numele de Bucovina, este menționată în istoriografie cel mai frecvent drept anexare. Cu toate acestea, în volumele de specialitate sau în lucrările de popularizare a istoriei găsim și alți termeni, alegerea terminologiei fiind în relație directă sau indirectă cu perspectiva autorului asupra trecutului, intențiile acestuia, precum și cu contextul în care este analizat evenimentul. Pe de altă parte, la începuturile modernității, teritoriul statului era identificat, la fel ca în Evul Mediu, mai mult sau mai puțin cu proprietatea privată a monarhului statului respectiv. În conformitate cu această concepție a teritoriului statului, ca fiind patrimoniul șefului statului, au fost înregistrate multe cazuri în care teritoriul unui stat era vândut altui stat, era transferat drept cadou de căsătorie sau era gestionat după bunul plac al monarhului domnitor¹. Având în vedere cele menționate mai sus, pentru început vom analiza termenii privitori la evenimentele din anii 1774–1775, pe care îi întâlnim în literatura de specialitate, și vom evalua nivelul lor de adecvare la realitățile istorice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

¹ Yehuda Z. Blum, *Historic Titles in International Law*, Hague, Martinus Nijhoff, 1965, p. 1.

Anexarea ca termen standard

Dicționarele de specialitate definesc **anexiunea** drept o extindere a suveranității asupra unui teritoriu prin includerea acestuia în componența statului² sau drept dobândire a titlului de proprietate asupra unui teritoriu (aflat anterior sub suveranitatea altui stat) printr-un act unilateral de însușire de către un stat cuceritor³. În mod normal, dar nu întotdeauna, anexarea urmează cuceririi teritoriale. De-a lungul secolelor, anexarea a fost o trăsătură comună a relațiilor internaționale și a fost în mod tradițional un mijloc acceptabil și legal de a dobândi un teritoriu. Din punct de vedere istoric, anexarea (în totalitate sau parțială) a fost considerată adecvată numai după o cucerire reușită și, prin urmare, nu putea avea loc în timp ce un conflict era încă în desfășurare. În dreptul internațional contemporan, anexarea după cucerire nu mai este considerată acceptabilă. Dar, în absența opoziției cu succes a altor state, are efectul practic de transfer de teritoriu⁴.

Astfel, prin anexiune se înțelege un act formal de încorporare a unui teritoriu într-o altă entitate politică, adesea unilateral sau prin constrângere, cu sau fără încheierea unui acord internațional. Spre exemplu, în toamna anului 1774, trupele habsburgice au ocupat o mare parte a nordului Țării Moldovei, sub pretextul securizării frontierelor sale și prevenirii expansiunii Imperiului Rus. Imperiul Otoman, suzeranul Țării Moldovei⁵, a fost constrâns să cedeze teritoriul respectiv prin Convenția de la Constantinopol (7 mai 1775). Mișcarea Austriei a fost mai degrabă o acțiune oportunistă, exploatând slăbiciunea otomană, decât un răspuns la vreo cerere a elitelor moldovene sau un rezultat al vreunui acord reciproc încheiat între Austria și Principatul Moldovei. Pentru descrierea coerentă a evenimentelor din anii 1774–1775, termenul „anexare” pare să se potrivească suficient de bine, fiindcă surprinde natura unilaterală a acțiunilor Austriei, întemeiată pe prezența militară și presiunea diplomatică asupra unui Imperiu Otoman slăbit. Termenul este

² Robert L. Bledsoe, Boleslaw A. Boczek, *The International Law Dictionary*, Santa Barbara – Oxford, ABC-CLIO, 1987, p. 140.

³ John P. Grant, J. Craig Barker (Eds.), *Parry & Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law*, 3rd ed., Oxford University Press, 2009, p. 32.

⁴ Robert L. Bledsoe, Boleslaw A. Boczek, *op. cit.*, p. 140.

⁵ Vezi, în acest sens, Mehmet Akif Erdoğan, „An Agenda of the Ottoman Expedition by Suleiman the Magnificent against the Castle of Suceava in 1538”, în Florentina Nițu, Cosmin Ioniță, Metin Ünver, Özgür Kolçak, Hacer Topaktaş (Eds.), *Turkey – Romania. A History of Partnership and Collaboration in the Balkans*, Istanbul, 2016, pp. 323–329. Autorul susține că, începând cu septembrie 1538, Țara Moldovei a fost încadrată în rândul posesiunilor Porții Otomane, în calitate de provincie islamică: „With the conquest of Suceava, which was attended by Rüstem Pasha, Hüsrev Pasha, Lütfi Pasha and Mehmed Pasha alongside the governors of Anatolia and Rumelia (especially the bey of Smederova, son of Yahya Pasha) and Khan of the Tatars, Sahib Girai, Moldavia was transformed into an Islamic province in terms of Ottoman law” (p. 327). Drept urmare, inclusiv în anii 1774–1775, sultanul trata teritoriul moldovenesc în calitate de provincie tributară otomană, drept propriul său bun, de care putea dispune fără a fi obligat să țină în vreun fel cont de opinia domnitorului Moldovei. Vezi și Aimee M. Genell, „Autonomous Provinces and the Problem of «Semi-Sovereignty» in European International Law”, în „Journal of Balkan and Near Eastern Studies”, vol. 18, nr. 6, 2016, p. 539.

utilizat pe scară largă în istoriografie și se aliniază cu percepția expansionismului habsburgic.

Termeni alternativi

Pentru a descrie într-un fel sau altul actul produs în anul 1775, în istoriografia modernă și contemporană s-au utilizat adeseori noțiuni alternative termenului „anexare”. Trebuie să menționăm că, în epocile medievală și modernă, au fost practicate diverse moduri de dobândire a teritoriului, între care cesiunea, achiziția, donația, ocuparea, acumularea (în special, prin colonizare), cucerirea sau subjugarea și prescripția (uzucapiunea)⁶. În ceea ce urmează vom prezenta câțiva dintre acești termeni, având în vedere faptul că noțiunile „donație”, „acumulare” și „uzucapiune” nu sunt adecvate și nu au fost folosite de către cercetători pentru a caracteriza în vreun fel chestiunea teritoriului moldovenesc inclus în componența Imperiului Austriac.

Una dintre noțiuni, folosită în special de istoricii austrieci și germani, este **cesiunea**, specificându-se faptul că Imperiul Otoman a cedat Imperiului Austriac teritoriul Bucovinei. În dreptul internațional, „cesiunea” reprezintă un mod derivat de achiziție a unui teritoriu de către un stat. De obicei, cesiunea este consacrată printr-un tratat interstatual, constituind o procedură formală de schimbare a suveranității asupra teritoriului⁷, spre deosebire de anexarea forțată, fără formalizare prin tratat. Cesiunea poate fi efectuată prin cumpărare, schimb, cadou sau zestre, fuziune voluntară ori altă modalitate voluntară sau poate fi rezultatul utilizării forței împotriva statului care cedează teritoriul. Această ultimă metodă este catalogată ca ilegală în dreptul internațional⁸. Autorii care folosesc acest termen urmăresc să sublinieze faptul că, în anul 1775, Imperiul Otoman a cedat din punct de vedere tehnic teritoriul moldovenesc Austriei sub presiune diplomatică, sugerând un transfer legal, pe baza unei înțelegeri formale între cele două părți. Acest termen se încadrează într-o perspectivă neutră sau axată pe decizia otomană de a ceda un teritoriu. Totuși, „cesiunea” implică un act voluntar, or otomanii au fost constrânși să cedeze austriecilor o regiune, după ce au fost înfrânți în războiul ruso-turc. Țara Moldovei, entitate direct afectată, nu a avut niciun cuvânt de spus, subminând utilizarea adecvată a termenului în acest caz concret. Astfel, putem constata că, în cazul actului de la 1775, termenul „cesiune” este parțial potrivit, minimizând natura coercitivă a transferului de teritoriu și fiind mai puțin precis decât „anexarea”.

Achiziția este un termen folosit adeseori pentru a evita utilizarea cuvintelor „anexare”, „ocupare” și pentru a formula o idee mai neutră, conform căreia Bucovina a fost dobândită de Austria de la Imperiul Otoman. Fiind un termen destul de vag și

⁶ Vezi, în acest sens studiul lui Randall Lesaffer, „Argument from Roman Law in Current International Law: Occupation and Acquisitive Prescription”, în „The European Journal of International Law”, vol. 16, nr. 1, 2005, p. 38.

⁷ John H. Currie, *Public International Law*, second edition, Toronto, Irwin Law, 2008, p. 283.

⁸ Robert L. Bledsoe, Boleslaw A. Boczek, *op. cit.*, p. 144.

fără conotații contondente, ar putea fi potrivit pentru a aborda evenimentele aflate în discuție prin prisma obiectivului strategic al Austriei de a se proteja împotriva țarului și sultanului. Din perspectiva înțelegerii modului în care partea de nord-vest a Țării Moldovei a fost dezlipită de restul teritoriului principatului și a fost inclusă în rândul posesiunilor austriece, termenul „achiziție” este neclar și lasă într-o lumină obscură modul în care regiunea respectivă a fost luată (prin forță militară și demersuri diplomatice) și caracterul contestabil al acestui act.

Ocupația reprezintă un control provizoriu al teritoriului de către o putere străină, adeseori fără a fi realizată o încorporare formală. Conform prevederilor articolului 42 din Regulamentul de la Haga din 1907, „un teritoriu este considerat ocupat atunci când este plasat *de facto* sub autoritatea armatei inamice”⁹. Puterea ocupantă exercită, *de facto*, un control temporar asupra teritoriului ocupat, în scopuri esențial administrative: „pentru a restabili și asigura, în măsura posibilului, ordinea și viața publică cu respectarea, dacă nu este absolut împiedicată, a legilor în vigoare în țară”¹⁰. Există două condiții cheie pentru instituirea unei ocupații în acest sens: în primul rând, ca fostul guvern (sau administrația autohtonă) să nu mai fie capabil să-și exercite public autoritatea în regiunea în cauză; în al doilea rând, că puterea ocupantă să fie în măsură să-și substituie prin propria autoritate pe cea a fostului guvern. O ocupație va înceta de îndată ce puterea ocupantă este forțată să părăsească sau evacuează zona. Astfel, în lumina dreptului internațional, conceptul „ocupație” include câteva elemente cheie. În primul rând, ocupantul deține numai „autoritatea”, nu și suveranitatea asupra teritoriului. Fostul guvern își păstrează suveranitatea și poate fi privat de ea numai cu acordul său. În al doilea rând, baza de autoritate a ocupantului rezidă în realizarea unui control efectiv. În al treilea rând, ocupantul are atât obligația, cât și dreptul de a menține ordinea publică în teritoriul ocupat. În al patrulea rând, legile existente ale teritoriului trebuie păstrate pe cât posibil¹¹. Drept urmare, putem folosi termenul „ocupație” pentru perioada cuprinsă între august 1774 și mai 1775, când trupele austriece au intrat pe teritoriul Țării Moldovei. În acest context, termenul va evidenția pregătirile militare pentru anexarea propriu-zisă. Mai mult, noțiunea de ocupație presupune o stare de provizorat, or Austria a integrat total Bucovina în cadrul Imperiului Habsburgic după 1775. Constatăm, astfel, că termenul „ocupație” nu este adecvat pentru a reflecta relația dintre autoritățile habsburgice și regiunea de nord-vest a Țării Moldovei transferată de la Imperiul Otoman.

Cucerirea este un cuvânt mai rar folosit de istorici pentru a descrie evenimentele din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea. Conceptul „cucerire”

⁹ *Règlement: Art. 42, în Convention (IV) concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre et son Annexe: Règlement concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre. La Haye, 18 octobre 1907, <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-DIH-19-FR.pdf> (accesat în 10 februarie 2025).*

¹⁰ *Règlement: Art. 43, în Convention (IV) concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre et son Annexe: Règlement concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre. La Haye, 18 octobre 1907, <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-DIH-19-FR.pdf> (accesat în 10 februarie 2025).*

¹¹ Malcolm N. Shaw, *International Law*, Eighth edition, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2017, p. 899.

evidențiază dobândirea unui teritoriu prin forță¹² sau fără drept legal. Deși a fost un mijloc acceptat de dobândire a titlului de proprietate asupra unui teritoriu conform dreptului internațional tradițional, începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, cucerirea nu mai este legală. La fel ca cedarea forțată, cucerirea are ca rezultat transferul de teritoriu sub constrângere, dar, spre deosebire de cesiune, nu implică încheierea vreunui tratat. Aplicat evenimentelor din anii 1774–1775, conceptul evidențiază raptul oportunist al Austriei, realizat în timpul haosului produs de războiul ruso-otoman din anii 1768–1774. Totuși, termenul sugerează un act pur militar fără legitimitate ulterioară, în timp ce Austria și-a asigurat consimțământul otoman (deși l-a obținut prin forță și presiune) și a guvernat Bucovina timp de aproape un secol și jumătate. Spre deosebire de „anexare”, noțiunea de cucerire este prea îngustă și are conotații emoționale.

Încorporarea este un alt termen uzitat de diverși cercetători pentru a descrie includerea părții de nord-vest a Țării Moldovei în componența posesiunilor Casei de Habsburg. Cuvântul descrie un proces de integrare a unui teritoriu într-o entitate mai mare, în special în sens administrativ. Termenul reflectă fenomenul de integrare sistematică a Bucovinei în Imperiul Austriac, evidențiind mai degrabă rezultatul decât metoda. Fiind văzut ca o noțiune neutră, „încorporarea” transcende acapararea inițială și eludează dinamica puterii, evitând introducerea în cadrul discursului a sensului politic asociat termenului „anexare”. Astfel, „încorporarea” este un descriptor mai degrabă neutru, dar care reflectă insuficient de precis specificul evenimentului din 1775.

Perspective istoriografice

• **Viziunea austriacă/germană:** sursele documentare și narrative habsburgice au încadrat creșterea teritorială a imperiului pe contul județelor moldovenești drept o expansiune legitimă, folosind adesea termeni precum „achiziție” sau „încorporare”, pentru a sublinia contextul geopolitic și necesitatea strategică a dobândirii regiunii respective și a scoate în evidență succesele administrative (de exemplu, atașarea Bucovinei la Galiția în 1786 sau proclamarea Ducatului Bucovinei, în anul 1849 etc.).

• **Viziunea românească:** istoriografia română numește adesea evenimentele de la 1774–1775 drept o „anexare” sau „rapt”, termeni care reflectă pierderea unei părți din teritoriul istoric al Țării Moldovei fără acordul autorităților autohtone. Această perspectivă încadrează perfect pierderea Bucovinei în narațiunile naționale privitoare la politicile de dezmembrare teritorială realizate de imperiile vecine.

• **Viziunea otomană/turcă:** pentru istoricii turci, având în vedere calitatea sultanului de suzeran al Țării Moldovei, adecvați ar fi termenii „cesiune” (sau „concesie”) făcută de Poartă Austriei, având în vedere încheierea unui tratat oficial, sau „anexare”, pentru a sublinia faptul că Austria a exploatat la maximumul posibil înfrângerea Imperiului Otoman.

¹² Robert L. Bledsoe, Boleslaw A. Boczek, *op. cit.*, p. 145.

• **Viziunea neutră:** istoricii moderni sunt în favoarea termenului „anexare” pentru acuratețea acestuia în descrierea unui transfer teritorial forțat cu integrare ulterioară.

Având în vedere interpretările oferite mai sus, putem conchide că termenul „anexare” este cea mai potrivită noțiune pentru a descrie evenimentele din anii 1774–1775 și implicațiile acestora. Observăm cu multă claritate că „anexarea” descrie cel mai bine evenimentele care s-au repercutat asupra părții de nord-vest a Moldovei (botezată ulterior „Bucovina”). Termenul reflectă în mod adecvat contextul coercitiv, integrând acțiuni precum ocupația militară a Austriei, coruperea demnitarilor otomani (și ruși) și presiunea diplomatică asupra reprezentanților sultanului. Totodată, noțiunea include rezultatul formal, în acest caz încorporarea legală în cadrul Imperiului Habsburgic a teritoriului moldovenesc, prin Convenția de la Constantinopol (1775). În același timp, termenul „anexare” se circumscrie unui larg consens istoric, majoritatea cercetătorilor români și străini aplicând această noțiune pentru a descrie și interpreta implicațiile politice și culturale ale evenimentelor din anii 1774–1775. Termenii alternativi precum „cesiunea”, „achiziția” sau „ocuparea” captează doar aspecte parțiale, scăpându-le esența evenimentelor – fie forța implicată, fie instituirea controlului permanent de către Austria asupra teritoriului ocupat. „Anexarea” atinge echilibrul potrivit, înglobând atât mijloacele folosite, cât și rezultatul final, întrunind condițiile pentru a fi catalogat drept cel mai precis și larg acceptat termen ce poate fi aplicat acestui moment important.

Dintr-o perspectivă istorică, anexarea reflectă politica clasică de putere din secolul al XVIII-lea: imperiile își extind zonele tampon și influența prin război, diplomație și oportunism. Austria a justificat parțial expansiunea ce a vizat Țara Moldovei, susținând că protejează populațiile creștine și stabilizează regiunea, deși adevăratul obiectiv urmărit de Casa de Habsburg consta în crearea unui picior de pod între Transilvania, Galiția (devenită cu puțin timp înainte provincie austriacă), Rusia și Imperiul Otoman. Tratatul de la Küçük Kaynarca din 1774, care a pus capăt războiului ruso-turc, nu a acordat Austriei în mod explicit vreo parte a teritoriului moldovenesc, dar reprezentanții guvernului vienez au negociat (securizând rezultatul printr-o ocupație a regiunii vizate) cu trimișii sultanului cedarea unei zone întinse (peste 10 mii de kilometri pătrați), oficializând preluarea viitoare a Bucovinei în anul 1775¹³.

Ceea ce este deosebit de interesant este modul în care această mișcare a remodelat regiunea. Bucovina a devenit o provincie multiethnică și multiconfesională a Imperiului Austriac, cu români, ucraineni, evrei, germani, polonezi și alții, cu ortodocși, mozaici, romano-catolici, greco-catolici care conviețuiau sub dominația habsburgică. Administrația imperială a dezvoltat o infrastructură modernă, a articulat un sistem de educație structurat pe trei niveluri (primar, gimnazial și universitar),

¹³ Veniamin Ciobanu, „Principatele Române în cadrul Problemei Orientale în timpul ultimelor războaie ruso-austro-turce din secolul al XVIII-lea (1768–1792)”, în Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VI, *România între Europa clasică și Europa luminilor (1711–1821)*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 618.

a modelat o economie bazată pe legile pieței și pe spiritul antreprenorial. Dar aceeași administrație a pregătit și terenul pentru tensiunile naționaliste de mai târziu, care s-au manifestat în secolul al XX-lea. Unii istorici apreciază că anexarea Bucovinei a fost o mișcare geopolitică inteligentă a Austriei; alții o cataloghează drept o expansiune imperială care a semănat semințele unui viitor conflict.

Dimensiunea logistică a anexării

Logistica militară din spatele anexării Bucovinei de către Austria, în anul 1775, nu a fost centrată pe o campanie la scară largă sau pe bătălii concrete. Achiziția a fost mai mult rezultatul dexterității diplomatice a austrieilor, decât efectul unor confruntări militare. Cu toate acestea, logistica a jucat un rol cheie în modul în care Austria și-a asigurat și menținut controlul asupra regiunii, mai ales având în vedere terenul și poziția sa strategică.

Când Maria Tereza a trimis trupele în Țara Moldovei, în anii 1774–1775, nu a fost o invazie completă, ci o ocupație calculată în urma negocierilor cu otomanii. Armata habsburgică a desfășurat, în lunile august – septembrie 1774, o forță modestă (patru batalioane de infanterie și un regiment de cavalerie ușoară, din Galiția vecină), care a avansat simultan cu evacuarea trupelor țariste care se aflau în țară. Acestor trupe li se vor adăuga, în noiembrie 1774, încă un batalion de infanterie și un regiment de husari¹⁴. Artileria era redusă la minimum (doar tunuri ușoare), deoarece austrieii nu și-au propus să ducă un război de asediu, iar anexarea nu a fost contestată militar. Accentul a fost pus pe mobilitate: dragonii și husarii puteau răspunde rapid amenințărilor, fiind sprijiniți de infanteria care ocupa poziții statice. Depozitele de muniție erau mici și descentralizate, reducând riscul de pierdere dacă un post ar fi fost depășit. Ocupația a fost deosebit de pașnică, fără nicio rezistență din partea populației locale sau a forțelor otomane, din cauza poziției militare slăbite a Imperiului Otoman. Cifrele exacte privitoare la numărul militarilor austriei implicați sunt neclare, dar estimările sugerează angrenarea a cel mult câtorva mii de soldați, suficient pentru a stabili prezența, fără a provoca un conflict mai larg cu rușii sau otomanii¹⁵.

Principala provocare logistică a fost mutarea acestor unități într-o regiune accidentată, subdezvoltată, cu infrastructură slabă. Peisajul Bucovinei, cu dealurile împădurite, poalele Carpaților și văile împrăștiate, a făcut ca sub administrația moldovenească să nu fie construite drumuri pietruite care să permită transporturi grele. Forțele habsburgice s-au bazat mai mult pe cai și cățari pentru a transporta alimente, muniții și corturi. Densitatea scăzută a populației făcea ca volumul de

¹⁴ „Descrierea Districtului Bucovinean de General Gabriel Splény von Mihálydy (1775). Text bilingv german-român”, în Radu Grigorovici (ed.), *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, București, Editura Academiei Române, 1998, pp. 22–23.

¹⁵ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774–1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, p. 54.

provizii ce putea fi achiziționat din regiunea ocupată să fie redus, astfel încât cea mai mare parte din provizii provenea din Galiția¹⁶.

Logistica militară era legată de rolul geopolitic al Bucovinei în calitate de tampon între Austria și imperiile vecine. Habsburgii nu plănuiau să lanseze ofensive din regiunea anexată, ci să o mențină ca linie defensivă împotriva potențialelor mișcări otomane sau rusești. Acest rol solicita stabilirea unui lanț de aprovizionare durabil. Cerealele, animalele și forța de muncă au fost rechiziționate din Galiția, anexată în 1772, provincie care avea o bază agrară mai robustă decât Bucovina. Habsburgii au profitat și de resursele Transilvaniei, trimitând proviziile prin trecători, precum pasul Bârgău (astăzi, pasul Tihuța). Rutele respective nu erau puternic militarizate, ci se bazau pe o rețea de miliții locale și patrulare regulate pentru a descuraja banditismul. După 1775, pe măsură ce Bucovina a fost oficializată ca district militar austriac (apoi cerc administrativ al Galiției, din 1786), logistica a evoluat în permanență. Habsburgii au construit drumuri rudimentare pentru a lega așezări precum Cernăuți (Czernowitz) de interiorul imperiului. Ei au încurajat, de asemenea, coloniștii germani și polonezi să se așeze în noua provincie, crescând numărul locuitorilor și ușurând presiunile de aprovizionare prin crearea de surse locale de hrană. Inginerii militari au cercetat regiunea, cartografiind-o pentru apărare viitoare, deși fortificațiile majore nu au venit decât mai târziu, în secolul al XIX-lea, sub împăratul Francisc I.

Obiectivul geopolitic și instrumentele sale politico-diplomatice

Din punct de vedere strategic, anexarea Bucovinei de către Austria în 1775 a fost o mișcare calculată a Monarhiei Habsburgice pentru a-și consolida poziția într-o regiune volatilă. În primul rând, trebuie să luăm în considerare momentul. Războiul ruso-turc (1768–1774) tocmai s-a încheiat cu Tratatul de la Küçük Kaynarca, care a slăbit semnificativ Imperiul Otoman și a schimbat echilibrul de putere în Europa de Est. Rusia a ieșit mai puternică, câștigând influență asupra regiunii nordice a Mării Negre și a unor părți din Caucaz, în timp ce otomanii au fost nevoiți să recunoască „independența” Hanatului Crimeii, pe care Imperiul Rus îl va anexa în anul 1783. Austria, condusă de Maria Tereza și de inteligentul ei cancelar, Wenzel Anton von Kaunitz, nu a fost direct implicată în război, dar a întrezărit o șansă reală de a valorifica dezordinea instalată în tabăra otomană.

Din perspectivă strategică, Bucovina a oferit Austriei posibilitatea de a institui o zonă tampon critică. La nord, comuniunea polono-lituaniană se destrăma (prima trunchiere și împărțire a pământurilor poloneze a fost operată în anul 1772), în contextul în care se profila ca o amenințare puterea în creștere a Rusiei. La sud, Imperiul Otoman rămânea un rival istoric, chiar dacă puterea acestuia era în declin. Prin anexarea Bucovinei, Austria a creat un clin între aceste puteri, asigurându-și

¹⁶ „Descrierea Bucovinei. Extras din lucrarea dlui general baron de Splény și dintr-un raport al dlui de Jenisch (1790)”, în Radu Grigorovici (ed.), *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 321.

flancul estic. Atașarea regiunii nord-moldovenești a permis crearea unei conexiuni între Galiția (recent achiziționată de la Polonia, în urma primei împărțiri a Uniunii Polono-Lituaniene) și Transilvania, contribuind la crearea unei coeziuni teritoriale habsburgice în bazinul Carpaților.

Din punct de vedere militar, Bucovina nu reprezenta o regiune puternic întărită, fiind o regiune accidentată, împădurită și subdezvoltată, însă a avut valoare ca avanpost defensiv. Munții Carpați au oferit Imperiului Austriac o barieră naturală, iar controlul trecerilor prin Bucovina a permis Vienei să monitorizeze și potențial să blocheze mișcările între teritoriile otomane și stepa rusă. Militar, anexarea regiunii nu urmărea să prevină vreo cucerire imediată de către o altă putere, ci mai degrabă să limiteze pe termen lung tendințele expansioniste atât ale Rusiei, cât și ale Porții.

Sub aspect diplomatic, anexarea a fost o mișcare de maestru a oportunistului habsburgic. Austria a negociat cu otomanii în anii 1774–1775, valorificând cu succes epuizarea lor în urma războiului ruso-turc extenuant din anii 1768–1774. Habsburgii au susținut că „petecul” de pământ din nordul Țării Moldovei ar fi o ajustare necesară pentru a-și asigura granițele, oferind promisiuni vagi de bunăvoință, chiar dacă au lansat amenințări voalate de utilizare a forței, în cazul unui refuz. Poarta Otomană, înfrântă și epuizată în urma războiului și confruntată cu grave probleme interne, a acceptat, fără tragere de inimă, pretențiile austrieților, cedând teritoriul în mod oficial, în mai 1775. Chiar dacă această mișcare a iritat Rusia, care a văzut Austria invadând o regiune din apropierea sferei sale de influență, Curtea de la Viena a acționat preventiv, prezentând anexarea ca o ajustare minoră de putere, subliniind poziția sa de neutralitate în cadrul conflictului ruso-turc și mituind conducerea militară a armatelor ruse din Țara Moldovei.

Din punct de vedere economic, Bucovina nu se putea lăuda cu importante resurse, acestea, cum ar fi lemnul și sarea, fiind modeste, dar a oferit Austriei controlul complet asupra rutelor comerciale care legau regiunea Mării Negre de Europa Centrală. Potențialele beneficii economico-fiscale au completat tabloul strategiei habsburgice, evidențiind multitudinea obiectivelor urmărite și a rezultatelor obținute de către Casa de Habsburg prin mutarea pajurilor imperiale în interiorul Țării Moldovei.

Chestiunea Bucovinei este o ilustrare a modului în care Austria a valorificat în mod inteligent politica echilibrului de putere. Anexând partea de nord-vest a Țării Moldovei, Curtea de la Viena a câștigat nu doar teritoriu, ci s-au poziționat ca o contrapondere pentru expansiunea Rusiei, urmărind și diminuarea efectelor declinului Porții Otomane, toate fără să tragă niciun foc. Este un exemplu clasic de imperiu care exploatează slăbiciunea unui rival pentru a-și consolida propria securitate. Anexarea Bucovinei în 1775 a avut efecte de undă care au exacerbât tensiunile cu Imperiul Otoman și Rusia, întărind în același timp ambițiile Austriei în Europa de Est. A fost o achiziție teritorială relativ minoră, dar care a dobândit o greutate diplomatică deosebită, semnalând dorința Habsburgilor de a valorifica instabilitatea regională. Acest model de comportament pe scena internațională va defini o mare parte din politica Austriei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Impactul cultural al anexării

Anexarea Bucovinei de către Austria, în anul 1775, a avut un impact cultural profund și de durată asupra regiunii, transformând-o dintr-un teritoriu periferic, slab populat, aflat sub influența otomană, într-o provincie a Imperiului Habsburgic marcată de diversitate etnică și confesională. Transferul teritoriului moldovenesc sub administrație austriacă a adus schimbări semnificative în identitatea culturală, structura socială, limba, religia și artele, dintre care multe au persistat cu mult dincolo de perioada austriacă (1775–1918).

Cea mai vizibilă modificare în fibra regiunii s-a manifestat prin dezvoltarea unei diversități etnice și a multiculturalismului asociat acestui proces. Înainte de 1775, teritoriul viitoarei Bucovine, ca parte de nord-vest a Principatului Moldovei sub suzeranitate otomană, era locuit în primul rând de români și de un număr mai mic de ruteni (ucraineni), cu un specific cultural relativ omogen, înrădăcinat în tradițiile ortodoxe orientale. Anexarea austriacă a fost urmată chiar din primii ani ai încorporării provinciei în cadrul imperiului de o politică deliberată de colonizare, atrăgând coloniști din tot Imperiul Habsburgic și nu numai: germani (în special șvabi și boemi), polonezi, unguri, ruși lipoveni, armeni și mai mulți ucraineni care fugeau de opresiunea feudală din regiunile învecinate. Acest aflux de mii de persoane din afara regiunii anexate a transformat Bucovina într-un mozaic cultural, adesea descris drept „Europa în miniatură”. Politica habsburgică a făcut ca niciun singur grup etnic să nu domine numeric viața politică și economică, favorizând crearea unui mediu unic de conviețuire. Această diversitate s-a reflectat în viața de zi cu zi, cu sate și orașe prezentând un amestec de limbi, stiluri arhitecturale și obiceiuri: germană alături de română, ucraineană, idiș, poloneză, maghiară și altele.

Nu mai puțin vizibile au fost influența occidentală asupra societății bucovinene și modernizarea de tip central-european a legislației și economiei. Stăpânirea austriacă a adus normele administrative, educaționale și culturale ale Europei de Vest într-o regiune marcată anterior de neglijarea manifestată de Poarta Otomană. Habsburgii au implementat reforme care au inclus construirea de școli, drumuri și poduri și introducerea unui sistem juridic modern. Noua administrație a introdus idealuri iluministe, cum ar fi toleranța religioasă și educația laică, care contrastau puternic cu caracterul feudal și teocratic anterior al regiunii în cadrul Țării Moldovei. Capitala provinciei, Czernowitz (Cernăuți), a evoluat de la un grup de case din lemn, lut și paie la un oraș vibrant, cosmopolit, adesea numit „Mica Viena”. Dezvoltarea sa a inclus construcția de clădiri mărețe, cum ar fi Reședința Mitropolitană, Tribunalul, Camera de Comerț, dar în special Universitatea din Cernăuți (fondată în 1875), corpurile acesteia fiind proiectate în stil neo-renascentist, simbolizând amprenta culturală a Austriei. Orașul a devenit un centru pentru schimburi intelectuale, îmbinând tradițiile orientale și occidentale.

Românii din Bucovina au resimțit deosebit de profund transformările lingvistice. Germana a devenit limba oficială a administrației și a educației, influențând profund peisajul cultural al Bucovinei. În timp ce, în lumea satelor, româna și ucraineană au persistat în rândul țărănimii, germana a servit ca *lingua franca* în rândul elitei

educate și urbane, încurajând o societate multilingvă. Populația evreiască, care a crescut semnificativ sub dominația austriacă (atingând aproape 13% din populație la începutul secolului al XX-lea), a adăugat idișul (dar și germana, mai târziu) la amestec, contribuind la o scenă literară și culturală înfloritoare în Cernăuți, exemplificată de figuri precum poetul Paul Celan, în secolul al XX-lea. Această diversitate lingvistică a îmbogățit literatura și teatrul local, fiind caracterizată de ziarele în limba germană, literatura românească și tradițiile populare ucrainene, toate coexistând într-o lume aflată departe de capitala imperiului, dar racordată la cultura central-europeană.

Noul regim și-a spus cuvântul și în plan religios, înlăturând treptat cvasi-monopolul ortodoxiei. Politicile austriece de colonizare și de toleranță religioasă au înlesnit afirmarea mai multor credințe. În timp ce Biserica Romano-Catolică deținea un statut privilegiat, Biserica Ortodoxă, legată de comunitățile românești și ucrainene, a fost susținută prin Fondul Religionar al Bucovinei. Evreii, armenii, rușii lipoveni, maghiarii și germanii protestanți și-au înființat propriile instituții religioase. Acest pluralism era vizibil inclusiv în arhitectura regiunii, unde mănăstiri ortodoxe, precum cele din zona Sucevei, au coexistat cu biserici catolice, sinagogi evreiești (de exemplu, Templul din Cernăuți) și capele protestante germane, creând o întreagă paletă de expresie religioasă care a modelat identitatea locală.

Mai puțin observate înainte de 1918, dar elogiare în special în a doua jumătate a secolului al XX-lea, au fost fenomenul toleranței culturale și conturarea unei identități regionale. Lipsa unei majorități etnice dominante în Bucovina și istoria provinciei ca frontieră colonizată sub administrația austriacă au descurajat șovinismul și au încurajat un grad de toleranță culturală rar întâlnit în Europa de Est în secolul al XIX-lea. În ultimele decenii de existență ale Austro-Ungariei, bucovinenii se identificau adesea cu mai multe tradiții, spiritualitatea ortodoxă estică coexistând neconflictual alături de raționalismul occidental sau tradițiile rurale conviețuind cu sofisticarea urbană, rezultând în final o anumită sensibilitate „paneuropeană”. Această toleranță nu a fost absolută, deoarece tensiunile etnice au apărut mai târziu, la hotarul secolelor XIX–XX, ajungându-se la excese extremiste în special în anii '30 ai secolului al XX-lea, dar în timpul perioadei austriece ea a configurat o identitate regională care a contrastat cu naționalismul ofensiv ce se manifesta în multe dintre statele europene.

În Bucovina austriacă, catalizatori ai progresului cultural au devenit dezvoltarea economică și creșterea bunăstării sociale. Avansarea economică, stimulată de investițiile austriece în infrastructură (drumuri, căi ferate și rute comerciale), a contribuit la creșterea nivelului de trai și a facilitat schimburile culturale. Piețele din Cernăuți și Suceava au devenit creuzete în care negustori germani, țărani români, ciobani ucraineni, funcționari polonezi și comercianți evrei au interacționat, îmbinând tradițiile culinare, muzica și dansurile, îmbrăcămintea și obiceiurile. Reformele în domeniul educației au redus analfabetismul, care fusese aproape total înainte de 1775. În școli, în special din anii '60 ai secolului al XIX-lea, se predă în limbile germană, română și ucraineană, expunând elevii unei influențe culturale mai largi, care reunea literatura și filosofia germană alături de folclorul local.

Perioada austriacă a lăsat o amprentă durabilă asupra conștiinței culturale a Bucovinei. Anexarea provinciei la Austria a pregătit, de asemenea, scena pentru evoluțiile culturale ulterioare, cum ar fi manifestarea identității etno-culturale românești, cristalizarea conștiinței naționale ucrainene, ascensiunea vieții intelectuale evreiești la începutul secolului al XX-lea, și rolul regiunii ca spațiu contestat în narațiunile naționaliste după 1918. Reputația regiunii ca loc de diversitate și vitalitate intelectuală a persistat chiar și după distrugerea integrității teritoriului bucovinean de tancurile lui Stalin și împărțirea acestuia între România și Ucraina în secolul al XX-lea. Cernăuți, în special, a rămas un simbol al acestei moșteniri, cu patrimoniul său universitar și literar influențând cultura modernă română și ucraineană.

În esență, anexarea Bucovinei de către Austria, în anul 1775, a catalizat o renaștere culturală, transformând un loc liniștit, fără evoluții spectaculoase, într-o placă turnantă vibrantă, multiethnică. Viena a introdus influențe occidentale care au modernizat regiunea, păstrând și îmbogățind moștenirea răsăriteană a locuitorilor, creând o identitate culturală unică care a echilibrat tradiția și progresul. Această moștenire de diversitate și toleranță, deși contestată în epocile ulterioare, rămâne o trăsătură definitorie a narațiunii istorice privind Bucovina.

Impactul etno-demografic și național-spiritual

Administrația habsburgică a produs mutații importante la nivel demografic, practicând o politică populaționistă care a condus la creșterea accelerată a numărului de locuitori, dar și la modificări importante în structura etnică a populației. Astfel, la 1775, conscripția organizată de generalul Gabriel Splény von Mihálydy consemna prezența unui număr de circa 75 de mii de locuitori. Potrivit estimărilor istoricilor, în ajunul ocupării Bucovinei de către austrieci, din totalul populației consemnate, circa 60–65% erau români, 27–31% ucraineni, 2,9–3,5% evrei etc.¹⁷; către finalul stăpânirii austriece, tabloul etno-demografic era cu totul diferit. Astfel, potrivit datelor recensământului populației din anul 1910 (care a împărțit locuitorii după criteriul „limbii vorbite”, nu după cel al naționalității), dintr-un total de aproape 800 de mii de locuitori, românii reprezentau 34,4%, ucrainenii – 38,4%, evreii – 12,8%, germanii – circa 9%, polonezii – 4,5% etc.¹⁸.

A. Români. Anexarea unei părți a Principatului Moldovei de către Austria, în anul 1775, a marcat o schimbare semnificativă pentru regiunea care fusese până atunci sub influența otomană. În ciuda eforturilor administrației habsburgice de a

¹⁷ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918). Aspecte etnodemografice și confesionale* (în continuare se va cita: Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*), Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 239; Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 30.

¹⁸ *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern*, 1. Heft, *Die Summarischen Ergebnisse der Volkszählung*, Wien, 1912, pp. 54, 59.

modela Bucovina după imaginea imperiului său multiethnic, românii, care formau majoritatea populației în momentul anexării, au menținut și dezvoltat o prezență culturală distinctă pe întreg parcursul stăpânirii austriece. Acest impact s-a manifestat în limbă, religie, educație, folclor și rezistență la asimilare, sculptând identitatea Bucovinei ca o intersecție între influențele estice și vestice.

Înainte de 1775, teritoriul viitoarei Bucovine a reprezentat frontiera de nord-vest a Țării Moldovei, cu o populație preponderent românească angajată în agricultură și păstorit. Cultura locuitorilor era strâns legată de creștinismul ortodox răsăritean, de limba română (o limbă romanică distinctă de limbile slave din jur) și de o structură socială feudală. Populația românească avea un patrimoniu cultural profund legat de tradițiile medievale moldovenești, materializate inclusiv în celebrele mănăstiri pictate (Sucevița, Voroneț, Humor, Moldovița ș.a.) care rămân până astăzi simboluri iconice ale artei și spiritualității românești. În ciuda eforturilor de colonizare austriacă și de stimulare a imigrărilor, soldate cu creșterea semnificativă a numărului de germani, ucraineni, evrei și alții, românii au rămas o comunitate etnică importantă, constituind aproximativ 35% din populația provinciei, în anul 1910 (față de majoritatea inițială de circa 59–65%¹⁹, rezultând o scădere semnificativă, generată de colonizări și imigrație). Această pondere demografică, dar și relativa coeziune geografică a zonelor locuite de români, au asigurat păstrarea și dezvoltarea tradițiilor lor culturale, chiar dacă acestea au fost nevoite să se adapteze normelor din imperiu.

Unii cercetători vorbesc despre politica de germanizare totală sau despre efectele unei germanizări cuprinzătoare a vieții culturale și a mediului lingvistic din Bucovina. Totuși, realitățile istorice demonstrează că administrația austriacă nu a avut ca scop (dar mai ales i-au lipsit instrumente adecvate) germanizarea vreunei provincii, inclusiv a nord-vestului moldovenesc anexat la finele secolului al XVIII-lea. În Bucovina, limba română a dat dovadă de reziliență. Deși germana a devenit limba oficială a administrației și a educației, româna a dăinuit ca limbă principală în special în mediul rural și în cadrul cultului ortodox, păstrându-și vitalitatea în rândul țăranilor și clerului, rezistând asimilării depline în elita vorbitoare de germană. Pe tot parcursul perioadei habsburgice, limba română a servit drept un reper al identității, păstrat mai ales prin tradiții orale și slujbe bisericesti.

Începuturile perioadei austriece au înregistrat o literatură română formală limitată din cauza accesului unui număr restrâns de persoane la educație în limba română. Cu toate acestea, intelectuali precum Teodor Racocce (1770–1822) au încercat să înființeze „atât un ziar politic, cât și o revistă științifică în limba românească”, inițiativă lansată în anul 1816, ce reflecta dorința de a moderniza expresia culturală românească²⁰. Aceste impulsuri nu au reușit să se materializeze, atât din cauza insuficienței mijloacelor materiale și intelectuale la nivelul comunității românești, cât și din cauza dezinteresului autorităților habsburgice, care au acordat prioritate germanei și, mai târziu, au tolerat ucraineana în detrimentul limbii române. Însă, în contextul Revoluției de la 1848, procesul inițiat de ziarul bilingv „Bucovina” al

¹⁹ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 30.

²⁰ *Ibidem*, pp. 140–141.

fraților Hurmuzachi a fost continuat de numeroase periodice, între care s-au numărat „Gazeta Bucovinei” sau „Patria”, și cărți ce au început să fie tipărite exclusiv în limba română la sfârșitul secolului al XIX-lea, promovând un sentiment de identitate etnolingvistică și culturală în mijlocul cosmopolitismului habsburgic.

Reformele educaționale austriece au pus pe primul plan limba germană, puținele școli românești fiind treptat transformate în instituții bilingve, iar cele care se înființau aveau din start germana ca limbă de instruire²¹. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, intelectuali români au militat pentru înființarea unui număr cât mai mare de școli cu predarea în limba maternă și pentru separarea liniei române din cadrul unităților școlare bilingve sau trilingve, concurând cu demersuri similare din partea comunității ucrainene și celei germane.

Totuși, secolul al XIX-lea a cunoscut o trezire culturală românească în Bucovina, impulsionată de mișcări mai ample în spațiul românesc (Transilvania, Țara Moldovei și Țara Românească). Intelectuali precum Aron Pumnul, profesor la Cernăuți, au promovat limba și literatura română, influențând formarea unor tineri ca Mihai Eminescu, poetul național român, care a studiat în Bucovina în anii '60 ai secolului al XIX-lea. Figuri, precum istoricul literar Ion G. Sbiera (1836–1916) sau istoricul Ion Nistor (1876–1962), au apărut mai târziu, pledând pentru drepturile românilor și documentând trecutul moldovenesc al Bucovinei.

Toleranța religioasă practică de autoritățile habsburgice a permis românilor bucovineni să-și păstreze credința și să se bucure de rezultatele activității unei instituții puternice, precum cea a Bisericii Ortodoxe. Aderența populației române la Ortodoxia Răsăriteană a fost o piatră de temelie a identității lor culturale. După anexare, Austria a înființat Fondul Religionar Ortodox al Bucovinei (1783), acordând Bisericii Ortodoxe autonomie și finanțare, ceea ce a înlesnit conservarea tradițiilor religioase românești. În ciuda încercărilor austriece de a reglementa individualitatea Bisericii Ortodoxe Române din Bucovina, inclusiv pe calea plasării acesteia sub Mitropolia Sârbă de la Karlowitz, până în anul 1873, clerul și laicii locali au menținut liturgiile și tradițiile în limba română. Mănăstirile, precum Putna, Sucevița și Dragomirna, dar și cele desființate, rămase doar biserici parohiale, precum Voroneț, Moldovița sau Humor, și-au îndeplinit cu succes rolul de repere spirituale și culturale, frescele și manuscrisele lor reflectând o estetică românească medievală. Totodată, preoții ortodocși au acționat adesea și ca educatori și lideri comunitari, menținând limba și obiceiurile românești în satele unde reformele habsburgice au pătruns lent. Această continuitate religioasă a întărit o identitate română distinctă împotriva influențelor catolice și protestante introduse de coloniștii austrieci. Înființarea Mitropoliei Ortodoxe a Bucovinei, în anul 1873, cu sediul la Cernăuți, a întărit identitatea religioasă românească, deși aceasta s-a confruntat cu presiuni din partea influenței ucrainene în creștere.

Prezervarea identității naționale a fost asigurată grație caracterului preponderent rural al grupului etnic românesc. Predominant țărani, românii au păstrat o bogată tradiție orală, constând din povești populare, balade (de exemplu, balada *Miorița*)

²¹ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, pp. 24–52.

și doine care elogiau stilul de viață pastoral și vehiculau narațiuni istorice, precum cele dedicate lui Ștefan cel Mare. Aceste tradiții erau interpretate la nunți, hramuri și alte sărbători religioase, menținând un fir cultural pe care stăpânirea austriacă nu l-a întrerupt. Identitatea românească se evidenția în costumele tradiționale (de exemplu, ii brodate, bundițe sau cojoace din lână de oaie), arhitectura din lemn (de exemplu, porți cioplite, case țărănești sau biserici²²) și meșteșuguri (precum olăritul și țesutul). Elementele respective contrastau cu cultura urbană, occidentalizată din Cernăuți, creând o diviziune culturală între rural și urban și, totodată, contribuind la întărirea coeziunii comunității românești. De asemenea, sărbătorile calendaristice, precum Crăciunul și Paștele, marcate de colinde și tradiții cu ouă vopsite, au întărit identitatea românească și au influențat populația multietnică mai largă, care adesea a adoptat aceste obiceiuri.

Specificul românesc s-a perpetuat inclusiv prin intermediul arhitecturii rurale. Mănăstirile pictate, construite înainte de 1775, au continuat să fie centre ale spiritualității și artei românești sub stăpânirea austriacă. Frescele lor, care combinau stilurile bizantin și moldovenesc, au supraviețuit vremurilor, fiind vizitate de pelerinii români și întărind sentimentul de mândrie istorică și națională. Bisericile și gospodăriile românești din lemn, cu acoperișurile lor abrupte și sculpturile complicate în lemn, împânzeau peisajul rural, păstrând o estetică distinctă de clădirile neoclase habsburgice din Cernăuți. Mai mult, noile biserici ortodoxe construite în perioada austriacă reflectau adesea influențe arhitecturale românești, contrastând cu stilurile occidentale impuse de Habsburgi. Pe de altă parte, în timp ce Cernăuți s-a transformat într-un centru cultural predominant germano-evreiesc, lăutari, artiști și scriitori români au contribuit la scena sa culturală, îmbinând motive populare cu stiluri occidentale și menținând vie tradiția moldovenească. Trebuie menționat că, de pildă, corurile ortodoxe românești au influențat tradițiile muzicale locale, în special ale ucrainenilor.

Totodată, românii au contribuit la dezvoltarea economiei și societății. Constituind majoritatea țăranimii din Bucovina, românii au susținut progresul regiunii prin agricultură și creșterea animalelor. Munca lor a sprijinit dezvoltarea centrelor urbane precum Cernăuți, permițând în mod indirect înflorirea multiculturală care a definit Bucovina austriacă. În timp ce unii români au intrat în birocrăția habsburgică sau au adoptat limba germană, majoritatea a păstrat limba și obiceiurile, rezistând integrării complete. Această tenacitate culturală a conturat Bucovina ca o regiune cu identități suprapuse sau paralele, mai degrabă decât ca o provincie habsburgică complet omogeneizată.

Totuși, ca și alte popoare, românii bucovineni au fost cucerți de naționalismul luminat al secolului al XIX-lea. Impactul cultural românesc a câștigat greutate politică pe măsură ce sentimentele naționaliste au crescut în toate teritoriile românești. Românii din Bucovina, inspirați de revoluțiile din 1848 și de unificarea

²² Mykhaylo Chuchko, *Pravoslavni kul'tovi sporudy Bukovyny. Derev'yani tserkvy ta dzvinyntsi seredyny XIV – pochatku XX stolit'*. 2-e vydannya, vypravlene i dopovnene (Edificii religioase ortodoxe din Bucovina. Biserici și clopotnițe din lemn de la mijlocul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XX-lea. Ediția a II-a, revizuită și completată), Chernivtsi, Bukrek, 2011, pp. 33–35, 92–120.

Moldovei și Valahiei (1859), au început să pledeze pentru drepturi culturale și politice în cadrul Imperiului Habsburgic. Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, alături de alte organizații culturale înființate în orașele și comunele provinciei în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, a promovat educația și identitatea la nivelul întregii comunități românești. Această deșteptare națională a intrat uneori în coliziune cu interesele ucrainenilor și germanilor, mai ales pe măsură ce ucrainenii au crescut în număr și influență în nordul Bucovinei, la finele secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea. Aceste tensiuni, ce se manifestau în special în plan politic și religios, au prefigurat luptele între elitele naționale din anul 1918 pentru identitatea regiunii.

De-a lungul întregii epoci austriece, românii au coexistat cu germanii, ucrainenii, evreii și polonezii bucovineni, integrând unele influențe occidentale, cum ar fi stilurile arhitecturale, ideile iluministe, normele statului de drept etc., prezervându-și totodată propriile tradiții. Mediul multiethnic din Cernăuți, oraș supranumit „Mica Viena”, a văzut cultura românească amestecându-se într-un mix cosmopolit mai larg, deși românismul adesea s-a văzut umbrat de influențele și contribuțiile spirituale germane și evreiești. Favorizarea coloniștilor germani și a imigranților ucraineni (în special după 1786, când Bucovina a fost alăturată Galiției, ca un simplu district administrativ) de către autoritățile habsburgice a diluat majoritatea românească și a diminuat rolul comunității în viața publică a provinciei, conducând la afirmarea unei concurențe culturale și a competiției politice. Slavizarea nordului Bucovinei și creșterea ponderii grupului etnic ucrainean la nivelul populației ținutului s-a accelerat în secolul al XIX-lea, contestând influența românească în diverse sectoare societale.

După încorporarea Bucovinei în România, în luna noiembrie 1918, fundamentul cultural românesc dezvoltat în timpul dominației austriece a devenit baza pentru afirmarea dominației naționale în regiune. Identitatea românească cultivată sub toleranța habsburgică a modelat inclusiv moștenirea modernă a părții de nord a provinciei, evidentă în bisericile sale ortodoxe și instituțiile de limbă română. Chiar și în contextul multiethnic al Bucovinei austriece, reziliența culturii române (folclorul, limba și ortodoxia) a influențat modul în care este amintită provincia drept un loc în care rădăcinile românești au coexistat cu inovarea cosmopolită.

Impactul cultural românesc a fost oarecum umbrat în centrele urbane de influențele germane și evreiești, reflectând baza demografică rurală a comunității românești și accesul limitat al reprezentanților acesteia la structurile de putere habsburgice, într-o primă etapă. Cu toate acestea, coeziunea și ponderea lor la nivelul întregii populații a provinciei au asigurat un minimum necesar pentru ca Bucovina să-și păstreze o individualitate românească puternică, în special pe plan religios și în mediul rural, îndeosebi în sudul și centrul acestei regiuni. Caracterul dual (tradițională și, totodată, adaptabilă) a făcut din cultura românească urzeala în tapiseria multiculturală a Bucovinei, echilibrând continuitatea cu inovările aduse de dominația austriacă.

În concluzie, sub dominația austriacă, în perioada cuprinsă între 1775 și 1918, românii din Bucovina au modelat această provincie prin limba lor, credința ortodoxă,

folclorul și tradițiile populare, conservând o identitate distinctă în mijlocul modernizării habsburgice. Impactul cultural românesc în Bucovina sub dominația austriacă a fost unul de reziliență și adaptare. Deși afectați de modernizarea habsburgică și colonizarea multietnică, românii au menținut identitatea Bucovinei ca o regiune înrădăcinată în istoria Moldovei, dar deschisă influențelor europene. Această tenacitate culturală nu numai că a rezistat la 143 de ani de administrație străină, dar a alimentat și dorința de unificare cu România, lăsând o moștenire care dăinuie și astăzi în special în jumătatea sudică a regiunii. Trecutul românesc al Bucovinei, legat de epoca de aur a Moldovei sub Ștefan cel Mare, rămâne o sursă de mândrie, evidentă în conservarea unor situri, precum cetatea Sucevei și mănăstirile incluse în patrimoniul UNESCO.

B. Germanii. Anexarea Bucovinei de către Austria a fost însoțită de extinderea influenței germane în cea mai îndepărtată provincie a imperiului și de impunerea unor norme și cutume valabile în statele central- și vest-europene, transformând regiunea într-o vitrină a modernizării habsburgice. Germanii, deși nu au reprezentat niciodată o majoritate la nivelul populației provinciei, au exercitat o influență covârșitoare asupra evoluției societății bucovinene în calitate de administratori, coloniști și elite urbane, lăsând o amprentă durabilă asupra limbii, arhitecturii, educației, economiei și structurii sociale a Bucovinei. Trebuie remarcat faptul că impactul lor cultural a creat o punte între idealurile vest-europene și tradițiile orientale ale regiunii, modelând identitatea acesteia ca frontieră multietnică.

La 1775, în Bucovina locuiau puțini germani, fiind consemnați negustori, meșteșugari sau dregători de această etnie, în special în târgurile de la hotarele Principatului Moldovei. Pentru a consolida controlul Casei de Habsburg asupra regiunii, administrația austriacă a lansat un program de colonizare, atrăgând coloniști din Suabia, Palatinat, Boemia și alte regiuni germanofone ale imperiului. Până în 1786, în provincie s-au așezat circa 1 580 de coloniști germani²³, care au fost urmați de alții în secolul al XIX-lea. Astfel, pe baza datelor recensământului din 1910, se poate estima că germanii numărau peste 60 de mii de persoane (aproximativ 7,5–8% din totalul populației), concentrați în centre urbane, precum Cernăuți sau Rădăuți, și în colonii rurale, ca Ilișești, Molodia, Tereblecea etc. Deși erau o minoritate în comparație cu românii (34,4%) și ucrainenii (38,4%)²⁴, amplasarea lor strategică și rolul lor în administrație și viața publică le-au asigurat dominația culturală în cadrul societății bucovinene.

Casa de Habsburg a făcut din germană limba oficială a administrației, educației și culturii culte, imprimându-i rolul de mediu unificator în societatea poliglotă a Bucovinei. Spre deosebire de toate celelalte limbi ale comunităților locale, grație statutul său, limba germană a fost adoptată de elitele din toate grupurile etnice: evrei, polonezi, români, ucraineni ș.a., dominația acesteia fiind extrem de vizibilă în special în Cernăuți. Această hegemonie lingvistică a generat și promovat o perspectivă

²³ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*, p. 68.

²⁴ Idem, „Populația Bucovinei în 1910 și 1930. Evoluții etno-demografice”, în Nicolae Enciu (coord.), *In honorem Alexandru Moșanu: studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 446.

intelectuală orientată spre cultura germană. Ziarele de limbă germană, precum „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, „Bukowinaer Rundschau” și diverse reviste literare ajungeau în casele bucovinenilor, promovând ideile modernizării habsburgice, facilitând accesul la rezultatele științei occidentale și contribuind la dezvoltarea unei societăți civile²⁵. Scriitori locali, precum Karl Emil Franzos, absolvent al Gimnaziului german din Cernăuți, în anul 1867, au descris viața multiculturală a Bucovinei, făcând legătura între realitățile locale și publicul occidental. Franzos a criticat înapoierea, superstițiile și igiena precară a locuitorilor Bucovinei (și Galiției), arătându-le, în același timp, compasiune, indicând cauzele înapoierii lor și evidențiind trăsăturile lor pozitive, cum ar fi accentul pus pe dragostea familială²⁶. Efervescenta scrierilor în limba germană a fost stimulată de existența Teatrului german în Cernăuți²⁷ și de prezența unui număr important de edituri în orașele provinciei.

Habsburgii au creat un dezvoltat sistemul educațional al provinciei, înființând școli primare, gimnaziale și licee în limba germană, întemeind Universitatea din Cernăuți (în anul 1875, prezentată drept „cadou” din partea Casei imperiale cu prilejul aniversării unui secol de la includerea Bucovinei în rândul posesiunilor austriece), modelată după tradiția academică vieneză. Această instituție, cu arhitectura sa neorenescentistă, a devenit un centru de radiere intelectuală, formând o elită germanofonă care includea evrei asimilați, polonezi, armeni, dar și români ori ucraineni. Pentru dezvoltarea comunității și asigurarea progresului cultural, germanii au înființat numeroase asociații. Societățile culturale germane, precum „Casa Germană” din Cernăuți, promovau muzica, literatura, sportul și implicarea civică, cultivând germana ca limbă a avansului tehnologic și cultural. În cadrul Universității din Cernăuți, studenții germani au constituit propriile societăți academice, care au avut drept obiectiv promovarea tradițiilor naționale și a coeziunii comunitare. Aceste instituții au ridicat germana la statutul de limbă a progresului, influențând chiar și comunitățile negermane să o adopte pentru mobilitate socială.

Germanii au condus transformarea orașului Cernăuți dintr-o localitate sărăcăcioasă și slab dezvoltată la hotarele Țării Moldovei într-un oraș sofisticat al Imperiului Habsburgic. Reședința Mitropoliților Bucovinei (astăzi Universitatea din Cernăuți), proiectată de arhitectul ceh Josef Hlávka, combinând elemente constructive gotice, baroc, bizantine și moldovenești, exemplifică arhitectura influențată de germani, cu cărămidă ornamentată și stil imperial, chiar dacă finanțarea acestui complex a fost asigurată de Fondul Religionar Ortodox și comunitățile locale. Clădiri, precum cele ale Primăriei orașului Cernăuți sau Teatrului Municipal, au reflectat viziunea arhitectonică asociată Vienei, capitalei Imperiului Austriac.

²⁵ Vezi: Markus Winkler, „Deutschsprachige Presse und Öffentlichkeit in Czernowitz vor 1918”, în Markus Winkler (Hrsg.), *Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900–1945)*, München, IKG Verlag, 2011, pp. 13–24.

²⁶ Maria Kłańska, „Franzos, Karl Emil”, în *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, <https://encyclopedia.yivo.org/article/1402> (accesat în 10 februarie 2025).

²⁷ Vezi Teodor Balan, *Istoria teatrului german în Bucovina, 1825–1877*, editată după manuscrise de către D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 2007.

Coloniștii germani au introdus planificarea urbană ordonată, străzi pavate cu piatră și clădiri în stil occidental.

Germanii au dominat economia urbană a Bucovinei, fiind proprietari și manageri de bănci, implicându-se în comerț și stimulând dezvoltarea unei industrii incipiente (de exemplu, mine, unități de prelucrare a lemnului, fabrici de zahăr, bere etc.). Spiritul lor antreprenorial, susținut de politicile mercantiliste habsburgice, a modernizat regiunea, conectând-o la piețele imperiale printr-o rețea rutieră și prin liniile de căi ferate, precum linia Lemberg – Czernowitz – Suceava (1866, 1869).

În mediul rural, satele germane prezentau trăsături arhitecturale distincte (biserici protestante, case solide cu structură din lemn și amenajări ordonate), contrastând cu extinderea haotică a așezărilor românești și ucrainene. Fermierii germani au introdus tehnici avansate (rotația culturilor agricole, utilaje moderne, metode occidentale de creșterea animalelor ș. a.) crescând productivitatea agriculturii provinciei. Sate sau cătune, precum colonia germană din Tereblecea²⁸, au devenit modele de eficiență agricolă, influențând țărani români și ucraineni din vecinătate. Germanii s-au organizat în comunități unite, cu societăți de ajutor reciproc și cooperative agricole, introducând modele sociale axate pe disciplină și responsabilitate. Aceste colonii au devenit enclave culturale, influențând în timp modul de organizare a gospodăriilor țărănești din Bucovina. Accentul lor pe ordine și eficiență a stimulat guvernarea locală și a modelat practicile economice.

Majoritatea coloniștilor germani erau luterani sau romano-catolici, aducând tradiții creștine occidentale într-o regiune dominată de ortodoxie. Bisericele luterane, precum cele din Cernăuți și coloniile rurale, simbolizau prezența germană, în timp ce parohiile catolice se alinau cu autoritatea habsburgică. Această diversitate religioasă a contribuit la afirmarea pluralismului confesional al Bucovinei.

La nivelul întregii provincii, dar în special în Cernăuți, germanii au promovat o cultură cosmopolită, reușind să ajungă la simbioză între rafinamentul austriac și diversitatea locală. Teatrul, opera și cafenelele în care domina limba germană au adus capitalei ținutului supranumele „Mica Vienă”. Această sofisticare urbană și multitudinea mijloacelor de afirmare socială au atras evrei, români și ucraineni, mulți dintre aceștia asimilându-se în societatea germanofonă. Deși germanii se bucurau de un anumit prestigiu grație calității lor de purtători ai „culturii dominante”, statutul lor de minoritate, lipsa de flexibilitate în anumite momente, precum și atitudinea lor față de alte grupuri etnice, percepută ca fiind distantă, au generat ocazional resentimente din partea românilor și ucrainenilor, mai ales după ce, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, naționalismul comunităților locale a început să se manifeste tot mai puternic pe scena vieții publice a Bucovinei. În pofida acestui amplu fenomen de cristalizare a identităților naționale negermane, dominația culturală a germanilor a persistat până în 1918.

După ce Bucovina s-a unit cu Regatul României, în toamna anului 1918, pe măsură ce politicile de românizare au luat amploare, influența germană a scăzut

²⁸ Wilhelm Messner, *Die schwäbische-pfälzische Bauernsiedlung Deutsch-Tereblestie von ihrer Gründung bis zur Umsiedlung 1789–1940*, Messner, 1985, *passim*.

continuu. Mulți germani au emigrat în Austria și Germania, după încheierea Marii Conflagrații, fenomen ce s-a repetat în timpul și după cel de-al Doilea Război Mondial, în special în cadrul acordurilor de relocare germano-sovietice și germano-române din anul 1940. La începutul ultimului deceniu al secolului al XX-lea, în județul Suceava erau înregistrate 2 376 de persoane de etnie germană²⁹, urmând ca numărul acestora să scadă până la 1 773, conform datelor recensământului populației din 2002³⁰. Singurul recensământ ucrainean, din anul 2001, consemna în regiunea Cernăuți prezența unui număr de doar 395 de germani³¹. Totuși, moștenirea germană dăinuie în arhitectura unor orașe precum Cernăuți (de exemplu, universitatea, teatrul, administrația etc.), Rădăuți (centrul orașului), Vatra Dornei ș.a., în aspectele străzilor și memoria culturală. Bucoveninii vorbitori de limbă germană, care s-au mutat în Germania sau în America, și-au păstrat dialectul și tradițiile, fiind cei mai vizibili nostalgici ai „Elveției Orientului”.

Sintetizând valențele impactului cultural german în Bucovina sub stăpânirea austriacă, putem afirma că implicațiile prezenței grupului etnic german pe pământurile bucovinene și influența culturii și civilizației germane au fost profund transformatoare, imprimând modernitatea central-europeană într-o regiune extrasă din medievalitate. În calitate de agenți ai regimului imperial, sistemului educațional occidental și dezvoltării urbane reglementate, germanii au transformat orașele provinciei în creuzete etno-culturale, capitala acesteia într-un focar al culturii occidentale, influențând în același timp viața rurală prin colonizare și modernizare. Limba, arhitectura și instituțiile lor au modelat identitatea multietnică a Bucovinei, lăsând o moștenire civilizațională care include respectul pentru ordine și lege, rafinamentul în plan cultural și al comportamentului societal, elemente care persistă în timp, în ciuda prezenței diminuate a germanilor începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea.

C. Ucrainenii. Anexarea Bucovinei de către Austria în 1775 a condus la creșterea și afirmarea culturală a populației ucrainene (în epocă, denumită ruteană). Ucrainenii, atestați documentar în Bucovina înainte de dominația austriacă, în perioada habsburgică vor deveni o forță culturală importantă. În cadrul Țării Moldovei, populația viitoare a Bucovinei includea un amestec de români și slavi răsăriteni (ruteni/ucraineni), aceștia din urmă concentrați îndeosebi în zonele nordice și muntoase. Conscriptiile și estimările timpurii (recensămintele rusești din

²⁹ Stefan Purici, „Die Rumänen der Nordbukowina und die Ukrainer der Südbukowina im Zeitraum von 1989–2001”, în *Kärnten – Czernowitz. Modell einer Regionalpartnerschaft. Mit Sonderteil: Internationale wissenschaftliche Konferenz „Etnische Beziehungen auf dem Gebiet der Euroregion Oberer Pruth”*, Czernowitz, 8. – 9. Juni 2001 (ausgewählte Vorträge), Klagenfurt, Carinthian Institute for Ethnic Minorities, 2002, p. 102.

³⁰ *Recensământul populației și al locuințelor din România (2002)*, vol. 1, tabel 40, https://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2023/09/VOL1_2002_Tabel-40.xls (accesat în 12 februarie 2025).

³¹ *Etnichni hromady Chernivets'koyi oblasti (Comunitățile etnice ale Regiunii Cernăuți)*, https://web.archive.org/web/20120422223027/http://buktolerance.com.ua/?page_id=182 (accesat în 12 februarie 2025).

anii 1772–1773 și 1774, recensările fiscale austriece din primii ani de după anexarea teritoriului nord-vest moldovenesc) ar sugera că rutenii și huțulii (un subgrup ucrainean) reprezentau între 27,3%³² și 31,7%³³ din cei aproximativ 70 000–85 000 de locuitori ai Bucovinei. Politicile austriece nu au reușit să stăvilească imigrația din Galiția vecină, o regiune majoritar ucraineană aflată sub controlul habsburgic după 1772. Afluxul continuu a condus la creșterea semnificativă a populației ucrainene în Bucovina³⁴. Pe baza datelor statistice din anul 1850, la acea dată ucrainenii numărau 142 682 de persoane³⁵ (reprezentând 37,5% din totalul populației), iar până în 1910, numărul acestora s-a ridicat la 305 222 de suflete (38,4%), depășindu-i cantitativ pe români (care aveau o pondere de 34,38%)³⁶. Partea de nord a Bucovinei, îndeosebi zonele Vijnița și Coțmani, a devenit predominant ucraineană, modelând geografia culturală a regiunii.

După câteva decenii de dominație austriacă, limba ucraineană (ruteană) a câștigat statutul de „limbă a țării”, alături de germană și română. Deși germana domina administrația, ucraineana era utilizată în comunitățile rurale și, tot mai mult, din ultimul sfert al veacului al XIX-lea, în educație și presă. Trecerea treptată de la slavonă bisericească la ucraineana vernaculară, în diverse contexte religioase și, mai ales, în cele culturale, a marcat o evoluție importantă în dezvoltarea identității acestui grup etnic. În plan literar, un rol deosebit l-a jucat scriitorul și folcloristul Yuriy Fedkovych (1834–1888), originar din Putila, care a devenit o figură marcantă în literatura ucraineană bucovineană. Cunoscut drept „bardul huțul”, el a scris poezii, povestiri scurte și piese de teatru care celebrau viața populară și eroismul ucrainenilor, precum „Fiica soldatului”, „Dovbuș”, „Lukian Kobălița” ș.a.³⁷ Fedkovych a fost întâiul redactor-șef (1885–1887) al periodicului „Bukovyna”, primul ziar politic în limba ucraineană din Bucovina, publicație ce a contribuit la deșteptarea națională și literară a comunității. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, volumul tipăriturilor (ziare, almanahuri, cărți etc.) în limba ucraineană care reflectau atât moștenirea populară, cât și ideile moderne precum naționalismul și socialismul, influențate de mișcările literare din Galiția, a crescut puternic.

³² Ion Popescu, „De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în trei din șapte cazuri, I. Populația Bucovinei de până la răpire în lumina recensămintelor feldmareșalului Rumianțev”, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, anul I, nr. 2, 1994, p. 17.

³³ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774/1812 – 1918)*, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2020, p. 55.

³⁴ Ștefan Purici, „Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, pp. 365–367.

³⁵ Karl von Czoernig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, Bde I–III, Wien, 1855–1857, pp. 74–80.

³⁶ Ștefan Purici, „Etniile din Bucovina la începutul Marii Conflagrații: stări de spirit și reacții”, în „Analele Bucovinei”, anul XXII, nr. 1, 2015, p. 166.

³⁷ Oleksandra Havrylyuk, Halyna Hryhorets, Oksana Novak, *Yuriy Fedkovych (1834–1888): do 180-richchya vid dnya narodzhennya. Biobibliohrafichnyy pokazhchyk (Yuriy Fedkovych (1834–1888): la 180 de ani de la naștere. Index biobibliografic)*, Chernivtsi, 2014, 160 p., <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8600> (accesat în 12 februarie 2025).

Toleranța austriacă a permis ucrainenilor să înființeze școli cu predare în limba maternă, mai ales după ce, la 1861, provincia a fost ridicată la rangul de Ducat al Coroanei Habsburgice, iar în imperiu a fost adoptată o nouă legislație școlară. Până în 1914, ucrainenii din Bucovina au ajuns să se mândrească cu unele dintre cele mai bune instituții de învățământ din toate teritoriile ucrainene aflate în acel moment în Austro-Ungaria și Imperiul Rus, inclusiv școli primare și gimnazii. Universitatea din Cernăuți (fondată în 1875) a oferit instruire în limba ucraineană la anumite materii, alături de germană și română, producând o generație de intelectuali ucraineni. Numeroase societăți culturale, precum „Ruska Besida”, „Ruska Rada”, „Soyuz”, au promovat cultura, educația și tipăriturile în limba ucraineană³⁸. Aceste asociații au cultivat un sentiment de identitate pe fondul competiției cu influențele românești și germane, contribuind la renașterea națională ucraineană, care a fost stimulată de influențele din Galiția vecină.

Majoritatea ucrainenilor bucovineni erau enoriași ai Bisericii Ortodoxe, care s-a dovedit a fi un scut în fața politicii de catolicizare practică în rândul ucrainenilor din Galiția. După ce a fost proclamată Mitropolia Ortodoxă a Bucovinei, în anul 1873, clerul rutean a insistat să i se permită oficierea serviciului religios în limba vernaculară, militând pentru limitarea dominației românești în ierarhia bisericească și crearea unei episcopii ucrainene. Practicile religioase ucrainene, precum ouăle decorate de Paște (pysanky), colindele de Crăciun (kolyada) și celebrările zilelor sfinților, au contribuit la afirmarea unei coeziuni comunitare și au individualizat satele ucrainene de cele ale vecinilor lor români și germani.

Un vector cultural care a contribuit la menținerea și dezvoltarea identității ucrainenilor bucovineni au fost huțulii, un grup etnografic din zonele înalte ale Carpaților din Bucovina (Putila și Vijnița). Cunoscuți pentru stilul lor de viață pastoral, ei excelau în prelucrarea lemnului și metalelor, confecționarea broderiei, țesăturilor și ceramicii. Muzica lor, cu trembita (trâmbiță, bucium) și dansurile kolomyika, a adăugat o notă distinctivă amestecului cultural al Bucovinei. Tradițiile lor vibrante contrastau cu culturile mai occidentalizate ale germanilor și evreilor urbanizați. Meșteșugurile huțule, cum ar fi cele legate de sculptarea obiectelor din lemn sau de încondeierea ouălor, au devenit emblematice pentru arta populară bucovineană, influențând estetica regională în ansamblul ei.

Perioada austriacă a marcat tranziția ucrainenilor de la o identitate rurală, ruteană, la una ucraineană modernă, influențată de mișcările naționaliste din Galiția. Această schimbare a fost evidentă în producția culturală și activismul politic, pregătind terenul pentru luptele post 1918 privind nordul Bucovinei. De la 1861 și până la finele stăpânirii austriece, ucrainenii au obținut locuri în Dieta Bucovinei, militând pentru egalitate lingvistică și religioasă cu românii și alte grupuri etnice. Lideri locali, precum Omelian Popovych sau Nikolai Wasilko, au susținut ulterior

³⁸ Oleksandr Dobrzans'kyi, *Natsional'nyy rukh ukrayintsiv Bukovyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. (Mișcarea națională a ucrainenilor din Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*, Chernivtsi, Zoloti lytavry, 1999, pp. 144–184.

inclusiunea Bucovinei în Republica Populară a Ucrainei de Vest în toamna anului 1918, reflectând naționalism maturizat, dezvoltat sub administrația habsburgică.

De-a lungul perioadei austriece, ucrainenii au interacționat cu românii, germanii, evreii, maghiarii, rușii lipoveni și polonezii în „Europa în miniatură” a Bucovinei. Deși influența lor a fost mai puternică în nordul rural al provinciei, ucrainenii au contribuit la dezvoltarea urbilor ținutului și la afirmarea dinamismului multilingv al orașului Cernăuți. În paralel cu influențele românești, muzica populară și meșteșugurile ucrainene s-au îmbinat cu urbanitatea germană și intelectualismul evreiesc, creând o scenă culturală hibridă. În același timp, pe măsură ce numărul ucrainenilor creștea și se amplifica ponderea intelectualilor la nivelul comunității, rivalitățile etnice au început să se manifeste, în special în cadrul unei competiții cu comunitatea românească pentru controlul asupra bisericii și educației. Politicile austriece au favorizat uneori ucrainenii (de exemplu, anexând Bucovina la Galiția, între 1786 și 1849, sau stimulând organizarea politică, la finalul secolului al XIX-lea), amplificând afirmarea lor culturală în detrimentul românilor.

După 1918, majoritatea ucraineană din nordul Bucovinei și-a păstrat identitatea sub administrația românească, adaptându-se apoi dominației sovietice și afirmându-se ca unicul grup dominant în Ucraina independentă. Cernăuți, în ultimele trei decenii, este marcat de dominarea elementelor culturale ucrainene, chiar dacă încă au supraviețuit numeroși martori nevorbitori (edificii, infrastructură, obiceiuri etc.) ai perioadei austriece și celei românești.

Astfel, putem constata că impactul cultural ucrainean în Bucovina în timpul administrației austriece a fost unul profund, transformând o prezență minoritară, consemnată la 1775, într-o forță dinamică, la 1918. Prin limbă, educație, religie și tradiții populare, alături de obiceiurile și dialectul huțulilor, ucrainenii au îmbogățit tapiseria multiculturală a Bucovinei, păstrând în același timp o identitate distinctă. Influența lor subliniază rolul Bucovinei ca un creuzet cultural, combinând vitalitatea slavilor de est cu robustețea elementului românesc și modernitatea habsburgică.

D. Evreii. Chiar dacă nu chiar din primul deceniu de administrație habsburgică, anexarea Bucovinei de către Austria a creat totuși un teren propice pentru un impact cultural evreiesc semnificativ. Politicile habsburgice și transformarea regiunii într-un mediu multiethnic, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, au permis comunităților evreiești să înflorească. Pe parcursul unui secol și jumătate de dominație austriacă (1775–1918), evreii din Bucovina nu doar că au crescut numeric, dar au lăsat și o amprentă puternică asupra peisajului cultural al regiunii, influențând limba, educația, literatura, religia și viața socială.

Înainte de 1775, sub dominația otomană, în partea de nord a Țării Moldovei exista o populație evreiască puțin numeroasă (circa 526 de familii)³⁹, dispersată, predominant rurală, implicată în comerț sau în arendarea moșiilor. Anexarea austriacă a deschis regiunea imigrației, în special odată cu alipirea ținutului la Galiția vecină,

³⁹ Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 29.

politicile habsburgice au avut menirea să încurajeze așezarea evreilor ca parte a eforturilor mai largi de colonizare pentru a dezvolta economic teritoriul. Evrei din Galiția și alte părți ale imperiului, din Ucraina aflată sub controlul Imperiului Rus, au migrat în Bucovina, atrași de oportunitățile din comerț, meșteșuguri și agricultură, pe care le-a creat noua administrație. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, evreii reprezentau o parte substanțială a populației, numărând la 1910 aproape 103 mii de locuitori (12,8% dintr-un total de 800 de mii de bucovineni), ponderea lor urcând până la 40–80% în unele centre urbane, precum Gura Humorului, Siret, Sadagura sau Vijnița⁴⁰. Această creștere demografică a clădit un fundament solid pentru o prezență culturală evreiască vibrantă.

Idiș a fost limba principală a comunităților evreiești din Bucovina, în special în zonele rurale și în rândul lucrătorilor din mediul urban, fiind un instrument cu ajutorul căruia s-au păstrat și dezvoltat tradițiile orale, memoria comunității și viața religioasă. Aceasta a preluat cuvinte din limbile locale, precum româna, poloneza și ucraineana, îmbogățind diversitatea lingvistică a regiunii. Pe de altă parte, evreii din Bucovina, în special în zonele urbane precum Cernăuți, au îmbrățișat cu entuziasm germana – limba imperiului și Ducatului –, văzând-o ca pe o poartă de acces la integrare și progres cultural. Această asimilare a limbii administrației și educației a dus la formarea unei elite evreiești vorbitoare de germană, care a jucat un rol cheie în cercurile intelectuale și artistice, făcând din Cernăuți un centru al culturii evreiești de limbă germană în Europa de Est⁴¹. Interacțiunea dintre idiș și germana a creat o cultură bilingvă unică, cu teatru idiș și cântece populare coexistând alături de literatura și presa germană.

Evreii din Imperiul Austriac s-au putut bucura de caracterul luminat și, în cele mai multe perioade, liberal al regimului politic habsburgic. Reformele austriece au introdus educația seculară, pe care evreii din Bucovina au adoptat-o cu entuziasm. Copiii evrei frecventau școli în limba germană, având acces la ideile Europei Occidentale, obținând simultan o educație religioasă în hedere și ieșive. Acest sistem dual a produs o populație puternic alfabetizată, care a beneficiat de terenul fertil combinării erudiției evreiești cu gândirea iluministă. Realizările formidabile au creat premisele minime pentru ca ziarele și editurile conduse de evrei să prospere, să vină în fața publicului cititor cu periodice de limbă germană, precum „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, dar și cu ziare în idiș, care se adresau unui public divers. Aceste publicații au stimulat dezbaterile asupra sionismului, socialismului și identității evreiești, vocile evreilor bucovineni făcându-se auzite la nivelul întregului imperiu.

Iluminismul evreiesc (Haskalah) a pătruns în Bucovina prin Galiția, încurajând modernizarea, păstrând în același timp tradiția evreiască. Simultan, în provincie se afirmă ideile sioniste, cu lideri precum Theodor Herzl, care au inspirat mișcările pe

⁴⁰ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774/1812 – 1918)*, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2020, p. 494.

⁴¹ David Rechter, „The Jewish Public Sphere in Habsburg Czernowitz”, în Markus Winkler (Hrsg.), *Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900–1945)*, München, IKGS Verlag, 2011, pp. 49–65.

plan local. În anul 1908, Cernăuțiul a găzduit prima Conferința Internațională pentru limba idiș⁴², un eveniment marcant organizat de intelectuali evrei din întreaga Austrie⁴³. În intervenția sa de la tribuna congresului, Isaac Leib Peretz, scriitor evreu polonez de limbă idiș, unul dintre clasicii literaturii în limba idiș, a caracterizat regiunea, în care se reuniseră participanții, în următorii termeni: „Aici, în Bucovina, unde din fiecare fereastră se pot auzi sunetele unei alte limbi, aici, unde urechea este obișnuită cu diverse limbi, este locul cel mai bun pentru a ține o conferință de limba evreiască”⁴⁴. Conferința, care a avut ca scop ridicarea limbii idiș la statutul de limbă culturală modernă, a scos în evidență rolul Bucovinei ca centru de inovație lingvistică și literară evreiască. Capitala Ducatului devenise un pol al culturii evreiești din Europa și un focar al vieții intelectuale evreiești din această provincie habsburgică, fiind supranumit „Ierusalimul Bucovinei”⁴⁵.

Universitatea cernăuțeană a atras studenți și profesori evrei, formând generații de gânditori, scriitori și profesioniști. Spre exemplu, în anul școlar 1910, 14,9% din membrii corpului profesoral și 39,3% dintre studenții acestei instituții de învățământ superior erau evrei⁴⁶, domeniile predilecte de formare profesională fiind dreptul și filosofia. Figuri notabile, precum poetul Paul Celan sau scriitoarea Rose Ausländer, au apărut ulterior din acest mediu cultural și intelectual prolific, operele lor reflectând experiența evreiască din Bucovina și contextul ei multicultural.

Politica de toleranță religioasă austriacă a permis comunităților evreiești să înființeze sinagogi, case de rugăciune și organizații comunitare. Templul Evreiesc din Cernăuți, inaugurat în anul 1879, a devenit un simbol al mândriei religioase și culturale evreiești, îmbinând influențe arhitecturale est-europene și occidentale. Evreii din Bucovina nu erau omogeni în ceea ce privește practicile lor religioase, variind de la grupuri tradiționale ortodoxe și hasidice la evrei reformați, mai asimilați, din zonele urbane. Tradițiile religioase evreiești, sărbători precum Paștele, Hanuka, Yom Kippur și Sabatul, s-au intersectat cu obiceiurile locale, creând o identitate evreiască bucovineană distinctivă, care a echilibrat tradiția cu adaptarea la un mediu multietnic.

Bogate au fost rezultatele comunității evreiești din Bucovina în plan literar. Scriitori în idiș, precum Itzik Manger (născut în Cernăuți, în anul 1901), s-au inspirat din folclorul evreiesc și influențele diverse ale regiunii pentru a crea poezii și piese

⁴² Andrei Corbea, „Cu privire la cultura germanofonă a evreilor bucovineni”, în Dumitru Vitcu, Silviu Sanie (coord.), *Studia et Acta Iudaeorum Romaniae*, vol. I, 1996, p. 229.

⁴³ Eleonore Lappin-Eppel, „Die Czernowitzer Spachkonferenz (1908) in der deutschsprachigen Presse”, în Markus Winkler (Hrsg.), *Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900–1945)*, München, IKGS Verlag, 2011, pp. 135–155.

⁴⁴ „Die Jüdische Sprachkonferenz”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, 1. September 1908, Nr. 1391, p. 5.

⁴⁵ Daniel Hrenciuc, „Czernowitz: the Jerusalem of Bukovina”, în „Codrul Cosminului”, anul XVIII, nr. 2, 2012, pp. 361–380.

⁴⁶ În același an, proporția studenților evrei de la Universitatea din Viena era de 25,1%, la cea din Lvov de 25%, la Universitatea Germană din Praga de 19,8%, iar la Universitatea Cehă din aceeași localitate, de 16%. Cf. Florin Pintescu, „Considérations sur la situation culturelle des juifs de Bucovine entre 1775–1918”, în „Codrul Cosminului”, anul XI, 2005, p. 44.

de teatru care au câștigat recunoaștere internațională. Lucrările sale, cum ar fi *Cartea Paradisului: Aventurile minunate ale lui Shmuel-Aba Abervo*, reflectă spiritul capricios, dar emoționant al vieții evreiești bucovinene⁴⁷. Teatrul idiș a prosperat, trupele jucând în Cernăuți și în orașele mai mici, repertoriul conținând piese care combinau umorul, satira și tragedia. Aceste spectacole abordau adesea teme universale, fiind ancorate în experiența evreiască, atrăgând atât publicul evreiesc, cât și pe cel neevreiesc. Totodată, evreii bucovineni au fost unul dintre cele mai active grupuri etnice care au susținut necondiționat limba germană. Prin contribuțiile literare publicate în germană, diverși poeți și romancieri evrei au contribuit la crearea reputației orașului Cernăuți drept capitală literară. Interacțiunea dintre tradițiile literare idiș și cele germane a condus la apariția unei producții culturale hibride, care a făcut legătura între sensibilitățile de influență răsăriteană și cu cele de inspirație occidentală.

Fiind un element activ în societate, practicând meserii diferite: negustori, meșteșugari, hangii și diverse profesii liberale, evreii au jucat un rol central în economia Bucovinei, modelând cultura urbană. În Cernăuți, afacerile deținute de evrei (croitorii, librării, cafenele) au promovat o atmosferă burgheză, contribuind astfel la imaginea orașului de „Mica Vienă”. Din punct de vedere social, evreii au reușit să se poziționeze ca intermediari culturali în societatea diversă a Bucovinei. Multilingvismul și adaptabilitatea lor au facilitat interacțiunile între germani, români, ucraineni, polonezi și alții, contribuind la etosul de toleranță și conviețuire al regiunii.

Caracterul liberal al regimului politic din Austro-Ungaria, coeziunea etno-religioasă a comunității și flexibilitatea socială a evreilor bucovineni au înlesnit crearea unui sentiment de dublă apartenență: atât la diaspora evreiască globală, cât și la identitatea regională distinctă. Această dualitate este evidentă în operele evreilor bucovineni, care și-au descris adesea baștina ca pe un loc al frumuseții, complexității și fragilității.

Evreii din Bucovina nu au fost o comunitate închisă și izolată, contribuțiile lor culturale fiind modelate de valorile și obiceiurile celorlalte grupuri etnice ale regiunii și, la rândul lor, le-au influențat pe acestea. Muzicienii evrei au încorporat în muzica klezmer melodii românești (hora, sârba), poloneze (mazurka, polka) și ucrainene (kolomeiky), în timp ce produsele bucătăriei evreiești (pește umplut, tocinei și challah – colacul împletit) s-au îmbinat cu preparate locale, precum ciorba, chișca sau mămăliga. Pe de altă parte, cultura evreiască din Bucovina a fost modelată de elemente ale rafinementului habsburgic, cum ar fi opera germană și cultura cafenelelor vieneze, creând o identitate urbană distinctă.

Impactul cultural evreiesc în Bucovina, în perioada austriacă, a fost unul profund, contribuind la transformarea provinciei într-un creuzet al creativității și coexistenței interetnice. Politicile austriece au creat cadrul oportun (toleranță, educație și oportunități economice) pentru ca viața evreiască bucovineană să prospere, rezultând o moștenire complexă constând în bogăție lingvistică, realizări intelectuale

⁴⁷ Dara Horn, „Laughter in the Face of Oncoming Death”, în *Tablet*, 22 March 2018, <https://www.tabletmag.com/sections/arts-letters/articles/itzik-manger-yiddish-literature> (accesat în 4 martie 2025).

și expresie artistică. Evreii din Bucovina și-au creat o identitate complexă: austriacă, ca dimensiune politică; germană, ca dimensiune culturală; și evreiască, ca dimensiune etnică. Această identitate multifacetată a contribuit la crearea reputației Bucovinei de regiune tolerantă, paneuropeană. Influența culturală a evreilor a promovat un etos cosmopolit, ce a făcut ca orașul Cernăuți să fie numit „Ierusalimul de pe Prut”, pentru vitalitatea sa evreiască, iar pentru eleganța sa habsburgică – „Mica Viena”. Această cultură vibrantă nu numai că a modelat identitatea Bucovinei ca o placă turnantă multietnică, dar a lăsat și o amprentă durabilă asupra istoriei evreiești, în ciuda perturbărilor tragice ale secolului al XX-lea. Moștenirea evreiască a Bucovinei rămâne o mărturie a puterii fuziunii culturale într-o societate diversă.

Concluzii

Anexarea părții de nord-vest a Țării Moldovei de către Austria, în anul 1775, a avut mai multe consecințe notabile și de durată. Teritoriul Bucovinei – câteva ținuturi moldovenesti – era o regiune aflată anterior sub suzeranitate otomană și administrată în mod autonom de Principatul Moldovei, care a fost ocupată de forțele habsburgice în timpul războiului ruso-turc din anii 1768–1774. Austria a folosit acest conflict pentru a obține multiple câștiguri geopolitice și economice. Ulterior, această mișcare a fost justificată de Casa de Habsburg drept o „misiune civilizatoare”, o narațiune care a ajutat la calmarea unor curți europene, deși nu a reușit să diminueze tensiunile cu vecinii săi imediați.

Impactul cultural al anexării a fost semnificativ, ducând la dezvoltarea unei diversități etnice și a multiculturalismului. Bucovina a devenit un mozaic cultural, cu români, ucraineni, germani, evrei, polonezi și alții, conviețuind sub dominația habsburgică. Administrația austriacă a adus schimbări semnificative în identitatea culturală, structura socială, limba, religia și spiritualitatea regiunii, implementând reforme care au modernizat infrastructura, educația și economia, promovând idealuri iluministe, între care s-au numărat toleranța religioasă și alfabetizarea populației.

Fiecare grup etnic a contribuit la dezvoltarea economică și culturală a regiunii. Germanii au jucat un rol crucial în modernizarea și occidentalizarea provinciei, transformând orașele în creuzete etno-culturale. Ucrainenii au cunoscut o afirmare culturală semnificativă, devenind o forță etnică importantă în regiune. La rândul lor, evreii au prosperat sub administrația austriacă, contribuind la crearea unui mediu cosmopolit și tolerant. Românii – care au resimțit cel mai profund efectele transferului de sub autoritatea Domnului Moldovei sub cea a Împăratului Austriei – au menținut o prezență culturală distinctă, păstrând limba, obiceiurile și tradițiile lor.

Astfel, constatăm că anexarea Bucovinei de către Austria, în anul 1775, a fost un eveniment cu consecințe profunde și de durată, care a transformat regiunea într-un spațiu multicultural și tolerant, cu o identitate complexă și o moștenire culturală bogată. Acest patrimoniu spiritual eterogen continuă să influențeze percepțiile și relațiile interetnice din Bucovina până în prezent.

BIBLIOGRAFIE

1. Balan, Teodor, *Istoria teatrului german în Bucovina 1825–1877*, editată după manuscrise de către D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 2007.
2. Bledsoe, Robert L., Boczek, Boleslaw A., *The International Law Dictionary*, Santa Barbara – Oxford, ABC-Clio, 1987.
3. Blum, Yehuda Z., *Historic Titles in International Law*, Hague, Martinus Nijhoff, 1965.
4. Ceaușu, Mihai-Ștefan, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774–1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998.
5. Chuchko, Mykhaylo, *Pravoslavni kul'tovi sporudy Bukovyny. Derev'iani tserkvy ta dzvinytsi seredyny XIV – pochatku XX stolit'. 2-e vydannya, vypravlene i dopovnene (Edificii religioase ortodoxe din Bucovina. Biserici și clopotnițe din lemn de la mijlocul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XX-lea. Ediția a II-a, revizuită și completată)*, Chernivtsi, Bukrek, 2011.
6. Ciobanu, Veniamin, „Principatele Române în cadrul Problemei Orientale în timpul ultimelor războaie ruso-austro-turce din secolul al XVIII-lea (1768–1792)”, în Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711–1821)*, București, Editura Enciclopedică, 2002.
7. Corbea, Andrei, „Cu privire la cultura germanofonă a evreilor bucovineni”, în Dumitru Vitcu, Silviu Sanie (coord.), *Studia et Acta Iudaeorum Romaniae*, vol. I, 1996.
8. Currie, John H., *Public International Law*, second edition, Toronto, Irwin Law, 2008.
9. Czoernig, Karl von, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, Bde I–III, Wien, 1855–1857.
10. *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern*, 1. Heft, *Die Summarischen Ergebnisse der Volkszählung*, Wien, 1912.
11. Dobrzhan's'kyy, Oleksandr, *Natsional'nyy rukh ukraiyntsiiv Bukovyny druhoiy polovyny XIX – pochatku XX st. (Mișcarea națională a ucrainenilor din Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*, Chernivtsi, Zoloti lytavry, 1999.
12. Erdoğan, Mehmet Akif, „An Agenda of the Ottoman Expedition by Suleiman the Magnificent against the Castle of Suceava in 1538”, în Florentina Nițu, Cosmin Ioniță, Metin Ünver, Özgür Kolçak, Hacer Topaktaş (Eds.), *Turkey – Romania. A History of Partnership and Collaboration in the Balkans*, Istanbul, 2016.
13. *Etnichni hromady Chernivets'koyi oblasti (Comunitățile etnice ale Regiunii Cernăuți)* (https://web.archive.org/web/20120422223027/http://buktolerance.com.ua/?page_id=182).
14. Genell, Aimee M., „Autonomous Provinces and the Problem of «Semi-Sovereignty» in European International Law”, în „Journal of Balkan and Near Eastern Studies”, vol. 18, nr. 6, 2016.
15. Grant, John P., Barker, J. Craig (Eds.), *Parry & Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law*, 3rd ed., Oxford University Press, 2009.
16. Grigorovici, Radu (ed.), *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, București, Editura Academiei Române, 1998.
17. Havrylyuk, Oleksandra, Hryhorets, Halyna, Novak, Oksana, *Yuriy Fedkovych (1834–1888): do 180-richchya vid dnya narodzhennya. Biobibliografichnyy pokazhchyk (Yuriy Fedkovych (1834–1888): la 180 de ani de la naștere. Index biobibliografic)*, Chernivtsi, 2014 (<https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=8600>).
18. Horn, Dara, „Laughter in the Face of Oncoming Death”, în *Tablet*, 22 March 2018, <https://www.tabletmag.com/sections/arts-letters/articles/itzik-manger-yiddish-literature>.
19. Hrenciuc, Daniel, „Czernowitz: the Jerusalem of Bukovina”, în „Codrul Cosminului”, anul XVIII, nr. 2, 2012.
20. Kłańska, Maria, „Franzosa, Karl Emil”, în *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* (<https://encyclopedia.yivo.org/article/1402>).
21. Lappin-Eppel, Eleonore, „Die Czernowitzer Spachkonferenz (1908) in der deutschsprachigen Presse”, în Markus Winkler (Hrsg.), *Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900–1945)*, München, IKGs Verlag, 2011.
22. Lesaffer, Randall, „Argument from Roman Law in Current International Law: Occupation and Acquisitive Prescription”, în „The European Journal of International Law”, vol. 16, nr. 1, 2005.

23. Messner, Wilhelm, *Die schwäbische-pfälzische Bauernsiedlung Deutsch-Tereblestie von ihrer Gründung bis zur Umsiedlung 1789–1940*, Messner, 1985.
24. Pintescu, Florin, „Considérations sur la situation culturelle des juifs de Bucovine entre 1775–1918”, în „Codrul Cosminului”, anul XI, 2005.
25. Popescu, Ion, „De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în trei din șapte cazuri, I. Populația Bucovinei de până la răpire în lumina recensămintelor feldmareșalului Rumianțev”, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, anul I, nr. 2, 1994.
26. Purici, Ștefan, „Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995.
27. Purici, Ștefan, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998.
28. Purici, Ștefan, „Die Rumänen der Nordbukowina und die Ukrainer der Südbukowina im Zeitraum von 1989–2001”, în *Kärnten – Czernowitz. Modell einer Regionalpartnerschaft. Mit Sonderteil: Internationale wissenschaftliche Konferenz „Etmische Beziehungen auf dem Gebiet der Euroregion Oberer Pruth”, Czernowitz, 8. – 9. Juni 2001 (ausgewählte Vorträge)*, Klagenfurt, Carinthian Institute for Ethnic Minorities, 2002.
29. Purici, Ștefan, „Etniile din Bucovina la începutul Marii Conflagrații: stări de spirit și reacții”, în „Analele Bucovinei”, anul XXII, nr. 1, 2015.
30. *Recensământul populației și al locuințelor din România (2002)*, vol. 1, tabel 40 (https://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2023/09/VOL1_2002_Tabel-40.xls).
31. Rechter, David, „The Jewish Public Sphere in Habsburg Czernowitz”, în Markus Winkler (Hrsg.), *Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900–1945)*, München, IKGS Verlag, 2011.
32. *Règlement: Art. 42, in Convention (IV) concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre et son Annexe: Règlement concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre. La Haye, 18 octobre 1907* (<https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-DIH-19-FR.pdf>).
33. *Règlement: Art. 43, in Convention (IV) concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre et son Annexe: Règlement concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre. La Haye, 18 octobre 1907* (<https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-DIH-19-FR.pdf>).
34. Shaw, Malcolm N., *International Law*, Eighth edition, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2017.
35. Ungureanu, Constantin, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918). Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003.
36. Ungureanu, Constantin, *Învățămintul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007.
37. Ungureanu, Constantin, „Populația Bucovinei în 1910 și 1930. Evoluții etno-demografice”, în Nicolae Enciu (coord.), *In honorem Alexandru Moșanu: studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012.
38. Ungureanu, Constantin, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774/1812 – 1918)*, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2020.
39. Winkler, Markus, „Deutschsprachige Presse und Öffentlichkeit in Czernowitz vor 1918”, în Markus Winkler (Hrsg.), *Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900–1945)*, München, IKGS Verlag, 2011.